

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Egy fejezet az Ady-kultusz történetéből

Rozsnyay Kálmán levele József Ferenc királyi herceghez

Baráth Ferenc (1916–1950) nemcsak irodalomtörténész volt, aki megírta az első Kosztolányi-monográfiát (1938), hanem kéziratgyűjtő is. Hírlapíróként és azon belül színházi lapok munkatársaként, fiatal kora ellenére nagy kapcsolati hálóval rendelkezett, ehhez társult az a habitus, amellyel kollekciónak létrehozta. Kért és kapott is kéziratokat, amelyeket rendszerezve őrzött.

Hagyatékából jelentős anyagok kerültek közgyűjteménybe, egy másik részük máig a család tulajdonában van, és jó pár darab a Múzeum Antikvárium 2024. június 6-án rendezett 44. könyv- és kézirat-árverésén cserélt gazdát. Ez utóbbi dokumentumegyüttesen belül láthatatlanul, de azonosíthatóan külön csoportot képeztek a József Ferenc királyi herceg (1895–1957) levelezéséből származó darabok, amelyek mindegyikének a herceg a címzettje, Baráth Ferenc tehát csakis tőle kaphatta meg ezeket saját gyűjteménye számára. Három levél tartozik ebbe a csoportba: 58. sz. tételként Bársony István (1855–1928) író autográfja, 74. sz. tételként Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó köszönősorai, valamint Rozsnyay Kálmán (1871–1948) író szépen kalligrafált levele, amely 93. sz. tételként kelt el.¹ Ez utóbbi így szól:

Nógrádverőce
1941. II. 17.

Legkedvesebb fenség,

tegnap, hogy csak úgy kutyafuttában mentem keresztül a kis könyvön, éreztem, hogy rögtön írnom kell. Ma aztán betűről-betűre mentem rajta végig és szíven vert egy dedikáció! Ady emlékének! Eszembe jut, hogy talán vagy 8 esztendeje kérdeztem: szereti-e Adyt. Diplomatikusan hallgatás következett. Boldogan látom, hogy mégis elért hozzá! Hogy foroghat most a sírjában Pekár Gyula, Cecil és vajjon milyen arcot csinál ehhez az új hódításhoz, vagy hódoláshoz Herczeg Ferenc kegyelmes úr?! – Azt ugy-e tudja, hogy az egész országban, nekem vagy a legteljesebb, legszebb Ady tékám? Azt még meg kell néznie, nem kerülheti el a házam táját. Annak idején egy igen szép kötetben kiadtam minden Adyhoz és Adyról írt verset, behódolókat és támadókat egyaránt. A könyv ma ritkaság és ezért épp most tárgyalok egy újabb és bővített kiadásról és abban bele veszem

¹ Köszönöm a Múzeum Antikvárium vezetőjének, Antal Károlynak, hogy a levelet már az aukció előtt megtekinthettem, és róla fotómásolatot kaptam. A tétel egy szegedi könyv- és kéziratgyűjtő birtokába került.

gyönyörű poémáját. És mert hogy az én Ady gyűjtésem lészen a magja az Ady Múzeumnak, kérem küldje el nekem versét kéziratban, mint a többi költők is cselekedték. – Hallottam, hogy kéziratokat gyűjt. Hát én is küldök egyet, egy nagyon érdekelt: fogadja jó szívvel, mint a milyennel mindig volt szegény Gizéhez! – Van raktáron egy csomó ízes irodalmi pletykám, ha legközelebb megint bemegyek, jelentkezem velük. – A fenséges Asszonynak hódoló kézcsókom tolmácsolva, vagyok és maradok leghivebb hive, az öreg verőcei remete

[szív-rajz]

A levél címzettje Habsburg–Lotaringiai József Ferenc főherceg, aki anyai ágon I. Ferenc József császár és király dédunokája volt; apja József Ágost főherceg, aki ekkor a Magyar Tudományos Akadémia elnöke is egyben. A költő–herceg a Monarchia széthullása után Magyarországon élt, tagja volt az országgyűlés felsőházának, a háború után azonban Portugáliába menekült, ott is halt meg. Politikai működése mellett azonban irodalmi és színpadi műveket is írt. Nem tört igazi irodalmi sikerre, műkedvelő költő maradt.

Dr. vitéz József Ferenc királyi herceg szerzői névvel jelent meg Budapesten, 1940 karácsonyára a *Szavak a Tő fölött* című valóban „kis” könyve: a negyvenhét oldalas gyűjtemény mindössze huszonkét verset foglal magába. A nem túl nagy számú, de annál lelkesebb kritika egyrészt a versek őszinteségét emelte ki: a gyűjtemény „himnuszos vallomás az életről, a hitről s a kibékítő szeretetről”;² olvasásakor pedig „az olvasó megtisztul és megerősödik az őszinte érzések tüzeiben”;³ másrészt a hagyománytisztelőt hangsúlyozta: „A most megjelent versgyűjtemény újabb bizonyítéka annak a mélységes szeretetnek, amellyel a magyar szó szépségein, a magyar irodalom kincses hagyományain csügg a szellemi élet sokféle területén otthonos Palatinus-sarj.”⁴ A kötetnek 1941. január közepén volt ünnepélyes bemutatója, ahol a Nemzeti Kultur Egyesület elnöke „lelkes szavakkal méltatta József Ferenc királyi herceg új verseskötetét”, majd egy egyesületi tag „a királyi herceg verseiből olvasott fel néhányat”, végül pedig „a megjelent nagyszámú és előkelő közönség lelkes ünneplése közben József Ferenc királyi herceg legújabb verseiből olvasott fel néhányat”, amelyek közül „különösen ujszülött fiának irt megleghangu versének volt nagy sikere”.⁵ Pár hónappal később Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter „a közép- és középfokú iskolák tanári könyvtárai számára” hivatalosan „beszerzésre” ajánlotta a hercegi lírát.⁶

² KÉZAI Béla, *Dr. vitéz József Ferenc főherceg: Szavak a Tő fölött*, Nemzeti Újság, 23(1941), 4. sz. (jan. 5.), 10.

³ N. n., *Szavak a tő fölött*, Diárium, 2(1941), 5. sz., 131.

⁴ N. n., *Szavak a Tő fölött*. Dr. vitéz József Ferenc királyi herceg költeményei, Pesti Hírlap, 63(1941), 12. sz. (jan. 16.), 4.

⁵ N. n., *József Ferenc királyi herceg verseiből olvasott fel a Nemzeti Kultur Egyesületben*, Magyar Országos Tudósító, 1941. jan. 14.

⁶ Hivatalos Közlöny, 49(1941), 15. sz. (aug. 1.), 443.

A kötet 30–32. oldalán található az a vers, amelynek ajánlása „szíven verte” a le-
vélíró Rozsnyayt:

Balaton

(Ady Endre emlékének ajánlva.)

Kék, változó mezőit csókolja a Nap
Vizek mozgása, partokat harap.
Fehér vitorlások repülnek rajta át.
Hullámok zengik nyárnapok dalát:
Örömszavak szakadnak emberekből
Vizek szerelme partok felé dől.

Napon ittasult éneklő ős vizek
Vitorlák röptében szerelmet visznek.

Ha rajta repülök a magyar tengeren
Egek játékát nézem önfeledten
Kéklő boltozatba tör élet, öröm,
Élő hitbe, új reménybe öltözöm.

Mint tölgyek álma tör színes tavaszba
Hiszek izmosabb, tömör szavakban.

Nap, beírta tűzrovását mély titokban
Vallom életemet, lánggá fellobogva.

* * *

Vizek kék mezőit csókolja a Nap,
Vizek szerelme partokat harap.

Fehér vitorlások repülnek tükrén át
Szelek játéka hajtva vitorlát

Rohan, szeszélye, vágya kergeti
Mámorunk a szebb jövőt emlegeti.

* * *

Repülj vitorlás, nyártüzek hajója
Rohanó szél, a nyarak viganója
Palástja széles nagy vízen terül
S a szomjas ég a vízbe elmerül.

Repülj vitorlás őszi part elébe
Rajta fényezüst szavak ígéje
Hajamban már, ezüstje áll idézve.
Szeleknek szántó bántó csókja érte.

Hajófokán nyaraktól megigézve
Állok őszi partok felé nézve.

Repülj vitorlás, vad vizek hajója
Nincs megállás, mert valaki rója
Irja már: a titkos kéz a szókat:
Beszámolásra diktál behívókat.

Hajómat hajtja, tolja szélvihar
Nyomában fáradt őszi habokat kavar

* * *

Sebaj! A víz szerelme partokat harap
Dalok repülnek, elhulló szavak.

Fehér hajómnak fényes szárnyai
Izzó égboltok felleg árnyai
Mind elrepülnek bús partok felé
A bús partok – pihent partok felé.

Vizek szerelme partokat harap
A szerteszórt szavak kihullanak.

Repülj vitorlás, nyártüzek szerelme
Repülj! még nyár van életemmel telve.

Vizeknek vágya partokat ölel
Partok visszhangja már olyan közel.
Rohanó szél, muló habot arat
Vizek tükréről lop napsugarat.

Repülj vitorlás, vad vizek hajósa
Repülj! szerelmek zengő éneke.
Mögöttem fut az elmulás csatlósa
Repülj! Szerelmek nyári éneke.

A királyi herceg saját versírási gyakorlatáról egy interjúban a következőképpen nyilatkozott:

Rendszerint a vonaton, vagy egyáltalában utazás közben szállnak meg költői képek. A vonaton például a ritmus, a tértől való elszakadás, a mozgó tájak... Lelki felszabadulást okoz, hogy nem vagyok fizikailag kötve a földhöz. Valami egészen különös állapot ez, amelynek magas feszültségében megtisztulnak gondolataink. Ilyenkor rögtön fel kell jegyezni érzéseinket, mert néhány perc múlva esetleg már eloszlanak költői hangulataink. Legalább is nálam ez a „beidegződése” a versírásnak.⁷

Mindezt tökéletesen példázza a költemény – más egyebet aligha. A *Balaton* nem jó vers, több helyütt kifejezetten suta költői megoldásokkal.

Nem teljesen egyértelmű, hogy miért éppen ez a darab lett Ady emlékének ajánlva. Mert van sokkal „adysabb” vers is a kötetben, például a *Magyar költő*. Ebből néhány részlet:

Tűz vagyok a magyar éjszakában,
Meggyújtotta anyám élete
Vagyok százak ezrek éneke
Szikra útja századok szavában. [...]

Buzák síkján élet ébredése
Mozgatom a magvak titkait,
Eke éle – földet felszakít,
Hogy a rögbe új vetését vesse.

Vagyok költő magyar éjszakában
Vagyok élő zaklatás és szó
Vagyok élet, halál és való
Égő fáklya, örök nyughatatlan.

De még ezzel együtt is bizonyos, hogy a királyi hercegnek nem volt releváns Ady-élménye. Voltaképpen erre utal Rozsnyay is levelében, amikor egy korábbi találkozását eleveníti föl: „Eszembe jut, hogy talán vagy 8 esztendeje kérdeztem: szereti-e Adyt. Diplomatikusan hallgatás következett.” Hogy mi történt a kérdés és kötet megjelenése között eltelt nyolc év alatt, amely után József Ferenc herceg mégis verset ajánlott Ady emlékének, nem tudni, de Rozsnyay szerint végül „mégis elért hozzá”. Úgy vélte, ezzel a darabbal József Ferenc herceg költői világában fordulat állt be, és lelkesültségében – hogy Adynak még egy „új” híve lett, akit végre „meghódított” (vagy akinek a herceg végül „behódolt”), ráadásul a konzervatív, szó szerint uralkodói oldalról – rögtön szembe is fordítja a költő-herceget Ady korábbi irodalmi ellenfeleivel: „Hogy foroghat

⁷ KORNITZER Béla, *Egy óra József Ferenc királyi hercegnél: A királyi herceg beszél mindennapi munkájáról és történelmi emlékeiről*, Pesti Hírlap, 64(1942), 25. sz. (jan. 31.), 5–6.

most a sírjában Pekár Gyula, Cecil és vajjon milyen arcot csinál ehhez az új hódításhoz, vagy hódoláshoz Herczeg Ferenc kegyelmes úr?!”

Hogy Pekár Gyula mennyire forgott a sírjában, vagy hogy az *Új Idők* főszerkesztője „milyen arcot csinált”, csak találgatni lehetne, de az 1937. április 2-án meghalt Tormay Cécile talán nyugodtan pihent tovább, mert – és ezt Rozsnyay nem vette észre – a kötet következő (!) verse éppen a „Tormay Cecile halálára” írt *Búcsúztató*, amely poétikai gyöngességében is kétségtelenül sokkal inkább állít emléket Tormaynak, mint a *Balaton* Adynak, többek között az alábbi versszakok révén:

Tenálad jártam fönn – tűz asszonya:
Távolba néző magyar ormokon –
Tavaszban égő élted alkonya,
Megcsókolt engem – izzó homlokom.

Lázongó lelkemen, nyugalmad elpihent:
Háborgó nagy tavon a naplemente.
Aztán egy napon, tűzlelked elment –
Emléke magvát bennem elhintette. [...]

Vágyakozás: a kéklő távolokba néz,
Ahol szavad üzen emlékeim között.
Az erdő minden fája csak Téged idéz;
Egy asszonyhang szívemben kikötött.

A *Búcsúztatót*, a vers keltezése szerint, 1939. május 11-én írta a herceg, azaz két évvel az író-szerkesztő halála után.

A lelkes elragadtatás mellett Rozsnyay rögtön el is kérte a hercegtől a vers kéziratát, mert, ahogy írja: „Annak idején egy igen szép kötetben kiadtam minden Adyhoz és Adyról írt verset, behódolókat és támadókat egyaránt. A könyv ma ritkaság és ezért épp most tárgyalok egy újabb és bővített kiadásról és abban bele veszem gyönyörű poémáját.” Ez a valóban szép kivitelű könyv az *Ady koszorúja* (Szeghalom, 1924). Vegyes anyagú és vegyes színvonalú kötet, de a korai Ady-kultuszban érzékelhető hatása volt.⁸ Jelen levél tanúsítja, hogy Rozsnyay ezek szerint tervezte ennek újabb, az 1924 óta megjelent „Adyhoz és Adyról” írt versekkel bővített anyagú kiadását, és ehhez – illetve hogy az majdan az Ady Múzeum anyagának része lehessen – kérte a herceget, küldje meg a versét „kéziratban, mint a többi költők is cselekedték”. Azaz József Ferencnek le kellett másolnia a többoldalas poémát. Ez a verskéziratkérő agilitás mindig is jellemző volt a gyűjtő Rozsnyayra – általában közvetlenül a költőktől igyekezett megszerezni autográfjukat, de ismeretes olyan eset, amikor Juhász Gyulát kérte meg,

⁸ MAJOR Ágnes, „valódi s művirágok igen tarka füzére”: Az *Ady koszorúja* antológia = „Lennék valakié”: Az Ady-kultusz és kisajátítási kísérletei 1906–2018, szerk. KAPPANYOS András, Bp., reciti, 2021, 289–300.

éppen az *Ady koszorúja* kapcsán, hogy egy akkor (és valójában ma is) ismeretlen szegedi költőnő küldje meg neki az Ady emlékét ápoló versének saját kezű leírását.⁹

A *Balaton* ugyan nem sikerült darab (de helyenként kétségtelenül van benne formai ötletesség), viszont Rozsnyay számára – és ez nyugodtan kijelenthető – nem is maga a vers volt lényeges, csak az ajánlása. Fanatikus rajongással *mindent* gyűjtött, aminek a legkisebb köze volt Adyhoz. A birtoklásvágy mellett azonban más cél is vezette: a „közérdek”. Ahogy ő írja: „az én Ady gyűjtésem léssen a magja az Ady Múzeumnak”. Ez azonban ekkor még inkább csak *szándék*, mintsem *tudás* volt, de mindenesetre valóban így történt. A teljes gyűjtemény eladására vonatkozó tárgyalások 1942 májusában kezdődtek, és az anyagot végül decemberben szállították el a nagyváradai leendő Ady- (és a Holnap-) múzeum számára.¹⁰ És bár már 1942 végén sajtóhírek szóltak az új múzeum megnyitásáról, az végül csak 1955-ben történt meg.

⁹ BÍRÓ-BALOGH Tamás, *Egy elfeledett szegedi költőnő (Juhász Gyula felfedezettje: Gönczi Klára)* = *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2020: Új folyam* 6., szerk. BÁRKÁNYI Ildikó, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2020 [2021], 153–166.

¹⁰ HLATKY Endre, *Ady Endre és a „Holnap” múzeuma Nagyváradon*, Magyar Csillag, 1(1943), 5. sz. (márc. 1.), 302–305. – Illetve: BÍRÓ-BALOGH Tamás, *A Holnap társaság „botrányos” kültagja: Rozsnyay Kálmán Nagyváradon*, Tiszatáj, 62(2008), 11. sz., 115–135.